

„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ. СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ“. Том I

Съставители Б. Ст. Ангелов, К. М. Куев и
Хр. Кодов. Изд. БАН, 1970, 778 стр.

Появата на първия том от съчиненията на Климент Охридски е събитие в съвременния научен живот. Неговата стойност произтича не само от обстоятелството, че то увенчава близо 130-годишната история на проучванията върху Климентовото книжовно дело, в която е вложено усърдието на учени от няколко страни и няколко поколения, и че същевременно, като всяко значително научно постижение, то открива нови перспективи пред изследователската мисъл. Томът представя в системно единство творчеството на една от най-големите личности на източната православна култура и отново потвърждава с изобилии, най-конкретни документални данни истината за необикновената роля на старобългарската литература извън пределите на средновековна България, за несъмнената ѝ популярност и високия ѝ престиж в най-широки териториални и хронологически граници. Чест за българската наука е, че именно нейни представители осъществяват изданието. Дългогодишните традиции у нас в областта на кирило-методиевската проблематика и винаги будното чувство на признателност и дълг пред изключителните исторически заслуги на бележития ученик на солунските братя правят този факт напълно закономерен.

Авторският колектив (Б. Ст. Ангелов, К. М. Куев и Хр. Кодов) е преодолел специфичните трудности, които възникват при обнародването на средновековното литературно наследство. Макар и да тръгват от една солидна основа, каквато представляват опитите на двадесетина специалисти, предимно руски учени, за установяване и издаване на Климентовите съчинения, тримата съставители насочват усилията си преди всичко към издирване и въличане в кръга на проучванията на нов изворов материал. Работата им през последните няколко години, активизирана от взетото през 1965 г. решение на Института за литература при БАН да се съберат и издадат съчиненията на Климент Охридски, и протекла особено плодотворно между другото и в книгохранилища на СССР, Чехословакия, Румъния

и Югославия, промени съществено картината на размерите и разпространението на Климентовата книжовна продукция. Достатъчно е да се спомене само, че почти всички поучения и похвали, намерили място в първия том, са обработени по голям брой преписи. Много често те са над 40—50 за всяко отделно произведение, а в единични случаи количеството им достига трицифрени числа (Похвално слово за Михаил и Гавриил — 156 преписа, Похвално слово за възкресение Лазарово — 115 преписа, Похвално слово за пророк Илия — 145 преписа). Без да означава изчерпване на всички възможности — нещо естествено и очевидно, отбелязано изрично и във въстъплението към тома, събраният материал от първоизточниците, допълнен и от прегледа на редица печатни пролози, е напълно достатъчен по обем, за да бъде надеждна опора, когато се е решавал основният проблем на изданието — Климентовото авторство.

Томът обхваща 40 слова и поучения. Принципите за подбор и предаване на текстовете са обмислени грижливо и са прокарани последователно с професионална външнина. Съставителите се ориентират към най-стария от известните преписи на всяка творба, като се придържат до схващането, че той обикновено отразява най-добре авторския текст. При равни други условия се предпочитат датираният текст и българската редакция. Словата са подредени хронологично по църковния календар според септемврииската година. Големият брой преписи в повечето случаи е наложил да се отделят много усилия и време, за да бъдат определени текстовете за разночетения. Тук отново е дадена преднина на по-старите преписи. Самите разночетения носят текстологически характер. Словата са предадени във фотокопия и транскрипция и това безспорно открива пътища за палеографски и езиковедски наблюдения върху тях. Установяването на две редакции се отбелязва чрез публикация и на двете версии. Особено внимание заслужават уводните части към всяка творба. Тук преобладава прецизен археографски обзор. Привлечени са и извънредно полезни сведения, свързани с историята на съответния църковен празник или на прославения църковен герой. Библиографските справки в това отношение насочват нерядко към труднодостъпна, строго специализирана науч-

на литература. Трябва да се съжالياва, че тримата съставители са проявили нееднакво предпочитание към бележите от този род.

Литературните качества на Климентовите творби са периферен обект за авторския колектив. Относително по-подробна характеристика на някои моменти от изобразителния стил на Климент Охридски съдържат коментарите към Похвално слово за Михаил и Гавриил — най-широко разпространеното Климентово творение, и Похвала за Кирил Философ — блестящата апология на Кириловата мисионерна и просветителска дейност. Общо взето, отсъствието на подобни анализи не се отразява отрицателно — тъкмо поради своите цели този изследователски труд не губи от цената си и без тяхното наличие.

Както бе споменато вече, основният проблем на изданието, който определя и съдържанието на предложения първи том, е проблемът за Климентовото авторство. В същност това е главната научна тема, на която са били подчинявани всички линии в проучването на Климентовото литературно наследство от времето на Шафарик и Ундолски до наши дни. С оглед именно на постиженията по този въпрос във въведението към тома са степенувани приносите на отделните учени. Наред с точната оценка на всеки етап от развитието на славистичното знание в тази насока трябва да бъде отбелязано специалното внимание, отделено на Вукот Михайлович Ундолски и на неговите задълбочени занимания с Климентовото писателско дело. „Въпреки проявяния голям интерес от М. Погодин, О. Бодянский и П. Шафарик към нашия писател — подчертава се във въстъплението — за науката Ундолски е истинският откривател на Климент Охридски — на него се пада честта пръв да откъсва личността на писателя, да открие неговите произведения, да замисли тяхното проучване и издаване“¹ (стр. 29). Поради това оправдано е поместването на целия доклад на Ундолски „Об открити и издани творения Климента, епископа словенска“ в този му вид, в който е публикуван през 1867 г. в „Беседы Общества любителей российской словесности“.

За съставителите е „вън от всякакво съмнение“, че сигурното Климентово книжовно наследство е далеч по-голямо, по-богато и по-разнообразно от онези 15 слова и поучения, които досега се сочат обикновено в науката. Дали обаче всичките предложени 40 творби са действително Климентово

дело? Може би в бъдеще ще се наложат извести корекции в така очертания обем на неговите поучения и похвали. Авторите не изключват подобна възможност. Следователно част от „сигурните“ Климентови произведения са само „с голяма вероятност“ Климентови, т. е. като цяло тома съдържа материал, чиято атрибуция в нееднаква степен е равнोजачна на Климентово авторство. Много по-съществено е, че съставителите са се опрели максимално на доказателствените възможности, които им представят използваното ръкописно наследство, текстологическите и литературно-историческите справки. Изводите им в това отношение — колкото категорични, толкова и съобразени с наложенията от своеобразието на материали и проблемите резерви — заслужават висока оценка. Особено важно е, че те се стремят да намерят комплексен критерий за всеки отделен случай. При това положение е проявена свобода в оперирането с някои от „бележите“ на Климентовото авторство. Присъствието на неговото име например в заглавието на преписите за издателите е желателен, но не и неопровержим аргумент в полза на авторството му — Похвално слово за пророк Илия е известно по 145 преписа и нито един не носи името на Климент. (Предположението, че „изобщо едва ли Климент е поставял името си в насловите на своите слова и проповеди“ е заслужавало по-широко място в коментара на издателите.) Спокойно може да се приеме и тезата, че поученията за предпразненства (на Рождество Богородично, на Въздвижение, на Рождество Христово и др.) са произлезли от общото слово Заповѣдания о праздницехъ. С право те са смятани за Климентови слова, при все че самото им приспособяване към съответния празник може и да не е Климентово дело; логически дори е по-вероятно да не е негово дело във всички случаи. От особено значение е очевидното текстово покритие между тях, от една страна, и Заповѣдания о праздницехъ, от друга, което по същество означава принадлежност на Климентовото перо.

Поучение за Сретение господне се определя като Климентово „по начин на изложение, по мисъл, по фразеология и по своята примитивна нравствена насоченост“ (стр. 405); Поучение за Благовещение — „по строеж и идея, по език, стил и фразеология, по простота на мисълта и на практическата нравствена наизидателност“ (стр. 536); Поучение за Пасха — „по простотата на композицията, по езиковите и лексикалните особености, стилните похвати, фразеологията, нравствената идея“. И т. н. и т. н. Това са разнородностите на формулировката, която почти неизменно срещаме при всяко слово. Разбира се, най-често тази формулировка е подкрепена и със странични, по-конкретни съображения. И все пак — в какво точно се състои Климентовият начин на изложението, неговата фразеология, неговата нравствена насоченост,

¹ Подобни мисли са изказани в доклада на Б. Ст. Ангелов на тържествената юбилейна сесия по случай 1050-годишнината от смъртта на Климент Охридски — „Съчиненията на Климент Охридски и тяхната съдба“ — в: Климент Охридски. Материали за неговото чествуване по случай 1050 години от смъртта му. С., БАН. 1968 г.

композицията на словата му? Какво е най-характерното за езиковите и лексикалните им особености? Читателят очаква да бъде по-подробно въведен в несъмнено интересната изследователска работа, в процеса на която са се оформили тези заключения. Става дума не за недоверие спрямо крайните изводи, а за нуждата от по-разгърната характеристика, от която се стига до спомнатата формулировка. Такава характеристика би била нейното текстологическо и литературно-историческо основание.

В края на встъпителните си думи авторският колектив е изразил надеждата, че наред със следващите втора и трета книга с вероятните слова на Климент Охридски и Пространните жития на Кирил и Методий ще се появят и публикации на останалите му произведения — Цветен триод, Чин изповедания, както и специален том със славянските и гръцките източници за живота, делото и прославата му. Да се надяваме, че излезлият първи том ще бъде щастливото начало на тази ценна поредица.

Лиляна Грашева

„L'ÉNIGME DE LA CATHARSIS TRAGIQUE DANS ARISTOTE“ от АЛЕКСАНДЪР НИЧЕВ

Изд. БАН, 1970, 254 стр.

Книгата на литературоведа-елинист Александър Ничев „Загадката на трагическия катарзис у Аристотел“, издадена на френски език, надхвърля значително по качество и мащабност всичко писано от него досега във връзка с проблема за същността на Аристотеловия катарзис. А в този свой труд той прави опит за многостранно осветление на една „загадка“, която от столетия занимава умовете на философи, естетици, литературни теоретици и театроведи. Задачата, която си поставя българският изследвач, е да даде „цялостно изложение на една нова концепция за трагическия катарзис“, т. е. да изложи и обоснове своя теза за неговото разбиране, като същевременно в процеса на излаганите разсъждения и доказателства приведе и всички съществуващи „контраверсии“ относно „невралгичните пунктове в тази тъй дълго обсъждана проблема“ (стр. 5).

Впрочем за многопосочните аспекти, в които Ал. Ничев разгръща научноизследователската си задача, говори още самата композиция на работата му. След стегнат увод, гдето набелязва основните недостатъци в така наречената „медицинска теория“ на Якоб Бернайс, Ал. Ничев изяснява конкретно въпроса — в същност „откъде тръгва Аристотел, за да формулира тезата за трагическия катарзис“. И, както трябва да се очаква, тук той отделя на първо място надлежно внимание на философа Платон, по-

специално на неговото схващане за трагедията като „подражаващо“ изкуство. Защото при постановката и изясняването на проблема за трагическия катарзис авторът на „Поетиката“ едновременно изхожда от Платоновите схващания в тази област и в една или друга степен ги коригира или отрича, и то върху основата на принципно различните им схващания за изкуството като „подражание“ (*mimesis*) на действителността. Както изтъква и Ал. Ничев, тази книжапионер на науката за литературното изкуство представлява „мълчаливо възражение срещу естетиката на Платон“. Макар и без открито, персонално посочване, тя цели да оспори „Платоновата присъда над трагическата драматургия“ изобщо (стр. 216, срв. също стр. 231). Заключение на българския учен е категорично в полза на Аристотеловата теза. Изкуството „подражава“ не на несъщностната външна страна на живота, а тъкмо напротив — отразява същностни явления и движещи сили в него. В процеса на естетическото познание „трагедията наистина буди превратни мнения, както и неуместни чувства (des opinions erronées, ainsi que des sentiments inopportuns), но тя самата способствува те да бъдат преодолени и заместени от правдиви възгледи и от уместни чувства (des opinions justes et des sentiments convenables). Поради това Платоновата присъда над трагедията и над „подражателната“ поезия изобщо трябва да се смята за неправилна и несправедлива“ (стр. 231).

Би могло определено да се каже, че в нашата наука за пръв път се прави такава обстойна, конкретна и убедителна критика на „медицинската теория“ на Якоб Бернайс, в течение на един век доверчиво приемана от мнозина изследвачи на древногръцката естетическа мисъл. Схващанията на този Аристотелов коментатор (как той възприема и тълкува фактите, обсегът на текстологичната му осведоменост, логиката на разсъжденията му, недостатъчната обоснованост на заключенията му) българският автор подлага на същинска „анатомическа“ експертиза, при която изпъкват съвършено ясно слабите положения в теорията на виенския елинист (стр. 6—15).¹

Изобщо едно от най-съществените достоянства на Ал. Ничев като литературовед е неговата извънредно широка осведоменост колкото в древногръцката, толкова и в съвременната световна научна литература по проблемите, свързани с Аристотеловата „Поетика“. В системата на своите доводи и разсъждения той използва видни специалисти в тази област като А. Gudeman, J. Hardy, H. Otte, A. Rostagni, S. Butcher, H. Weil и пр.

¹ Първа конкретна критика у нас на „медицинската теория“ е направена в нашата книга „Поетиката на Аристотеля“, С., 1943, стр. 52—55.